

**СПАСАБЫ ПЕРАКЛАДУ ДЗЕЯСЛОЎНЫХ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ
(на матэрыяле рамана І. Мележа “Людзі на балоце”)**

Адзін са шляхоў пранікнення фразеалагізмаў з адной мовы ў іншую — праз пераклады мастацкай літаратуры. Выкарыстанне фразеалагізмаў для Івана Мележа — з’ява натуральная, неад’емны кампанент яго мовы і стылю (толькі ў рамана “Людзі на балоце”, па нашых падліках, было выкарыстана іх каля 570). Як паказвае фактычны матэрыял, дзеяслоўныя фразеалагізмы — самыя распаўсюджаныя ў творы (ужываецца 218 дзеяслоўных фразеалагізмаў, 182 з іх — у нязменным выглядзе, 36 — са змяненнямі).

Спосабы перакладу дзеяслоўных фразеалагізмаў.

1. Падбор сэнсавага адпаведніка (фразеалагізм перакладаецца фразеалагізмам):

1. Беларускаму фразеалагізму адпавядае ў нямецкамоўным перакладзе фразеалагізм з аднолькавым значэннем, кампанентным складам і структурай: *Ат, няхай гавораць што хочуць, чалавеку рота не заленіш, калі язык свярбіць* [3, с. 68]. // *Aber mochten sie ruhig reden, man kann einem Menschen den Mund nicht zustopfen, wenn ihm die Zunge juckt* [4, с. 86]. Абодва фразеалагізмы маюць аднолькавае значэнне ('хто-н. не можа стрымацца, каб не загаварыць, не сказаць што-н.'). Перадаюцца двума лексічнымі кампанентамі (язык і свярбець) і пабудаваны паводле адной мадэлі ("назоўнік у назоўным склоне + дзеяслоў").

2. Беларускамоўны і нямецкамоўны фразеалагізмы выражаюць аднолькавае значэнне, маюць агульныя лексічныя кампаненты, але адрозніваюцца будовай: — *І з хаты вачэй не спускай. Каб не выходзіў ніхто* [3, с. 44]. // *“Laß die Hütte nicht aus den Augen, keiner darf da raus”* [4, с. 56]. Абедзве фразеалагічныя адзінкі маюць адно і тое ж значэнне ('пільна сачыць, назіраць за кім-н., чым-н.'). аднолькавыя кампаненты ў сваім складзе (*вачы і не спускаць*), але розную структуру: беларускамоўны фразеалагізм пабудаваны паводле мадэлі "дзеяслоў + назоўнік у родным склоне", а нямецкамоўны — "дзеяслоў + назоўнік ў давальным склоне з прыназоўнікам".

3. Беларускамоўнаму фразеалагізму адпавядае нямецкамоўны з аднолькавым значэннем і структурай, але іншым кампанентным складам: *Яе [Ганну] асабліва трывожыла тое, што Глушакі сваты былі не абы-якія, ім не так проста даць гарбуз* [3, с. 244]. // *Besonders bedrohlich war die Tatsache, daß Hluschaks Brautwerbung Gewicht hatte, man konnte ihnen nicht einfach einen Korb geben* [4, с. 318]. Абодва фразеалагізмы маюць значэнне 'адмаўляць таму, хто сватаецца', пабудаваны паводле мадэлі "дзеяслоў + назоўнік у вінавальным склоне", аднак лексічная адзінка "гарбуз" перакладаецца на нямецкую мову лексмай "кошык". Такая замена звязана з рознымі фальклорнымі традыцыямі беларускага і нямецкага народаў. Добра вядомы звычай беларусаў даваць сватам гарбуз у выпадку адмовы жаніху. У немцаў сімвалам адмовы на прапанову сватоў з'яўляецца кошык. Па словах У.І. Коваля, "негатыўнае ўспрыманне гарбуза звязана з тым, што гэтая расліна (у спелым выглядзе) мае ўнутры парожнюю поласць, г. зн. ён часткова пусты" [2, с. 33]. Кошык таксама з'яўляецца пустым, нічым не

запоўненым прадметам. А пустыя рэчы, як вядома, маюць “устойлівыя адмоўныя асацыяцыі” [2, с. 33].

4. Беларускамоўнаму фразеалагізму адпавядае ў перакладзе зусім іншы фразеалагізм, які адрозніваецца кампанентным складам і структурай (пабудаваны па іншай мадэлі): *Ужэ ж, здаецца, чуў [Міканор] ад дзядзькоў адказ разумны, дак жа не, усё адно лезе на ражон!*. [3, с. 150]. // *Die Antworten, die ihm die Männer gaben, waren doch einleuchtend und vernünftig, aber nein, der rennt trotzdem mit dem Kopf gegen die Wand* [4, с. 195]. Параўн.: бел. лезці на ражон (праст. ‘рабіць што-н. рызыкаўнае, асуджанае на няўдачу’) — ням. *mit dem Kopf gegen die Wand rennen* (‘спрабаваць прабіць сценку галавой’).

II. Замена ўстойлівага выразу нефразеалагічнай моўнай адзінкай. Беларускамоўны фразеалагізм перакладаецца:

1. Словам: *Мо тады і зараза етая — Ганна — з галавы выйдзе... Выйдзе, канешне — у пустом полі ўсякая трасца расце!*. [3, с. 221]. // *Vielleicht kann ich dann auch die vermaledeite Hanna vergessen. Bestimmt schaffe ich das — nur auf brachem Acker wuchert Unkraut!* [4, с. 288]. Параўн.: бел. выходзіць (выйсці) з галавы (разм. ‘зусім забывацца’) — ням. *vergessen* (‘забываць’).

2. Свабодным словазлучэннем: *Васіль таксама падумаў: “От жа ўлезла чалавеку ў галаву дурацтва, не дае збыту”* [3, с. 150]. // *Wassil dachte, wenn sich jemand eine Torheit in den Kopf gesetzt hat, dann gibt sie ihm keine Ruhe* [4, с. 195]. Параўн.: бел. не даваць (не даць) быту (збыту) (разм. ‘назаяць, дакучаць, парушаючы чый-н. спакой’) — ням. *j-m keine Ruhe geben* (‘не даваць спакою’).

3. Часткай складанага сказа: — *А пакуль — канспірацыя і канспірацыя!.. І калі выдасі каго-небудзь з нашага легіёна, — ведай: галавы — не знасіць!* [3, с. 347]. // *“Aber vorderhand — Konspiration, nur Konspiration! Und wenn du einen aus unserer Legion anschwärzt, dann bist du deinen Kopf los!”* [4, с. 455]. Параўн.: бел. не знасіць галавы (разм. ‘не мінуць пакарання, не ўцалець; загінуць’) — ням. *du bist deinen Kopf los* (‘ты пазбавішся сваёй галавы’).

Як паказваюць прыведзеныя вышэй прыклады, пераклад фразеалагізмаў стылістычна нейтральным дзеясловам, свабодным словазлучэннем ці часткай складанага сказа зніжае эмацыянальна-экспрэсіўную афарбоўку тэксту і пераклад, такім чынам, трэба лічыць недакладным.

III. Калькаванне — такі спосаб перакладу, калі кожны кампанент устойлівага выразу замяняецца яго лексічным адпаведнікам: — *Штоб далі волю, горло паперагрызалі б адзін аднаму* [3, с. 305]. // *“Wenn man denen das erlaubte, die würden einer*

dem andern die Gurgel durchbeißen" [4, с. 401]. Фразеалагізм *грызці* (*перагрызці*) *горла* (*праст.* 'жорстка, бязлітасна распраўляцца з кім-н.') не мае эквівалента ў нямецкай мове, таму перакладаецца даслоўна.

IV. Эксплікацыя (тлумачэнне значэння фразеалагізма). Гэты спосаб перакладу выкарыстоўваецца ў тым выпадку, калі ў нямецкай мове няма сэнсавага адпаведніка беларускаму фразеалагізму, а даслоўны пераклад можа прывесці да ўтварэння штучнага выразу: — *Ці ўсім, канешне, любіць, выходзячы?.. Кеб усе ішли толькі тыя, што любяць, дак болей за палавіну ў дзеўках век сядзела б!* [3, с. 278]. // *"Müssen alle Mädchen verliebt sein, wenn sie heiraten? Wenn nur solche heiraten, dann würde mehr als die Hälfte aller Mädchen ohne Mann bleiben"* [4, с. 365]. Фразеалагізм *сядзець у дзеўках* (*разм.* 'не выходзіць замуж') перакладаецца як *ohne Mann bleiben* ('застацца без мужа').

V. Пропуск фразеалагізма. Фразеалагічная адзінка апускаецца тады, калі нясе збыткоўную інфармацыю, якая ўжо выражана ў кантэксте: — *Куранёўцы, усё, што тут, та-скаць, іслажыў наш настаўнік і інцілігент Сцяпан Уласавіч, трэба кожнаму запамніць і ўзяць на заметку* [3, с. 142]. // *"Kurantier, alles, was uns hier unser Lehrer und sozusagen Intelligenzler Szejapan Ulassawitsch vorgetragen hat, sollte sich jeder tief einprägen"* [4, с. 184]. Фразеалагізм *браць (узяць) на заметку* мае значэнне 'запамінаць, звяртаць увагу, запісваць для памяці'. Паколькі слова *запамніць* ужо ёсць у кантэксте, фразеалагізм у перакладзе апускаецца. Паводле слухнага меркавання Л.С. Бархударова, "выключэнне семантычна збыткоўных элементаў зыходнага тэксту дае магчымасць перакладчыку ажыццяўляць "кампрэсію тэксту", гэта значыць скарачэнне яго агульнага аб'ёму" [1, с. 230].

VI. Пераклад фразеалагізма крылатым выразам: *І раптам падумаў [Яўхім]: чаго ён тлуміць попусту галаву сабе, чаго шукае, дабіваецца? На што яму здалася ганарыстая Чарнушкава каралева?* [3, с. 97]. // *Und auf einmal schoß ihm der Gedanke durch den Sinn: Wozu in die Ferne schweifen. Die störrische Prinzessin Tscharnuschka konnte ihm gestohlen bleiben* [4, с. 122]. Фразеалагізм *тлуміць галаву* перакладаецца фразай з "Успамінаў" ("Erinnerung") Ё.В. Гётэ: *Warum in die Ferne schweifen? Sieh, das Gute liegt so nah!* (дасл.: *Навошта далёка хадзіць? Паглядзі, усё добрае блізка!*)

Перакладчыкі рамана І. Мележа "Людзі на балоце" карысталіся рознымі спосабамі перадачы дзеяслоўных фразеалагізмаў. У большасці выпадкаў яны перакладаюцца на нямецкую мову

сэнсавымі адпаведнікамі (49,5%) або (калі эквівалент не быў знойдзены ці яго проста не існуе) словам (16,5%), словазлучэннем (9%) ці часткай складанага сказа (9,5%), радзей калькуюцца (3%) ці тлумачыцца іх значэнне (5%). У некалькіх выпадках фразеалагічная адзінка апускаецца (7%) ці перакладаецца крылатым выразам (0,5%).

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. — М.: “Международные отношения”, 1975. — 240 с.
2. Коваль У.І. Чым адгукаецца слова: Фразеалогія ў павер’ях, абрадах і звычаях. — Мн.: Нар. асвета, 1994. — 48 с.
3. Мележ І. Збор твораў: У 10 т. — Мн.: Маст. літ., 1983. — Т. 5: Людзі на балоце: Раман з “Палескай хронікі”. — 415 с.
4. Melesh I. Menschen im Sumpf: Roman / Aus dem Belorussischen von Henryk Bereska, Gundula und Wladimir Tschepego. — Berlin: Verlag Volk und Welt, 1974. — 519 с.